

Film a dějiny totalitních režimů 2012

Filmu jako historickému prameni sui generis je v Ústavu pro studium totalitních režimů věnována pozornost dlouhodobě. Už v roce 2008 zde vznikl projekt *Film a dějiny totalitních režimů* (FDTR), který pak byl „restartován“ v roce 2011 (kontinuálně ovšem vycházely příslušné publikační výstupy a byly pořádány i pravidelné filmové semináře). Víceúčelové využití má postupně vytvářená sbírka audiovizuálních materiálů – tzv. filmotéka. Rozšiřuje badatelské zdroje v rámci Ústavu pro studium totalitních režimů a v neposlední řadě díky ní probíhá cyklus filmových seminářů pro veřejnost *Film a dějiny, totalita a propaganda*. FDTR plní jistě i popularizačně-vzdělávací funkci. Od začátku je však zamýšlen a realizován především jako projekt výzkumný – prostřednictvím odborných studií, seminářů atd.¹

Vychází z následujících premis: Podstatou moderního totalitarismu byla kromě represivních prostředků také pseudonáboženská imaginace, jež byla v zásadě totožná s filmovou propagandou, jinak řečeno, film sloužil komunistům i nacistům jako hlavní nástroj ideologické manipulace. Představoval pro ně „nejdůležitější umění“, tj. nevlivnější umění. Projekt je zaměřen na zkoumání totalitních režimů nejen z hlediska politických, ale i kulturních, resp. filmových dějin (vyvazuje pojem „totalita“ z čistě politologického chápání). Řeší tyto základní otázky: Jak filmová tvorba

Plakát Zdeňka Vlacha k českému uvedení filmu *Pokání* (1984)

Foto: archiv nakladatelství Casablanca

v rámci totalitních systémů fungovala? Jaké byly její úkoly a možnosti? Jakým způsobem byla recipována?

Uvedenými otázkami se zabývá také publikace *Film a dějiny 3. Politická kamera – film a stalinismus*, která vyšla začátkem roku 2012 jako již třetí počin v řadě sborníků věnovaných vztahu kinematografie a historie (navázala na předchozí společný projekt nakladatelství Casablanca a Ústavu pro studium totalitních režimů *Film*

a dějiny 2. *Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla*).² Jejím základem je výběrový překlad francouzského sborníku *Caméra politique – cinéma et stalinisme* (2005), který vznikl prací mezinárodního kolektivu autorů pod vedením profesora pařížské Sorbonny Kristiana Feigelsona. Soubor studií předních evropských a zámořských filmových historiků podává plastický obraz dějin sovětské kinematografie v období stalinismu a zároveň představuje jeho reflexi a vliv nejen v novodobém sovětském filmu, ale i v jiných národních kinematografiích. Naše publikace francouzský text obohacuje o původní české a slovenské stati, které zkoumají stalinskou éru zejména v československém filmu. V oddíle nazvaném *Ve světle a stínu Stalina* se autoři pokoušejí odpovědět na zmíněné obecné otázky, zvláštní pozornost navíc věnují problematice paměti stalinismu, fenoménu filmových festivalů po únoru 1948 a retro tematice (filmovým a televizním obrazům Klementa Gottwalda ze 70. a 80. let).³

Hlavní podnik seminárního či konferenčního typu se uskutečnil v závěru loňského roku. První prosincový týden byl v Ústavu pro studium totalitních režimů ve znamení filmu. Dne 3. prosince 2012 proběhla jednodenní konference *Normalizace v televizní a filmové tvorbě*⁴, 6. prosince 2012 následoval podvečerní filmový seminář *„Vypořádali jsme se s Horákovou, Pečem a společ-*

1 Viz <http://www.ustrcr.cz/cs/film-a-dejiny> (citováno k 6. 6. 2013).

2 FEIGELSON, Kristian – KOPAL, Petr (eds.): *Film a dějiny 3. Politická kamera – film a stalinismus*. Casablanca – ÚSTR, Praha 2012. Recenze: CZESANY DVORÁKOVÁ, Tereza: *Film ve světle a stínu Stalina*. *MF Dnes, Víkend*, 12. 5. 2012, s. 36–37 – viz také <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/recenze-mf120512.pdf> (citováno k 6. 6. 2013); KOFRÁNKOVÁ, Václava: *Film a dějiny – ohlédnutí*. *Cinepur*, 2012, roč. 19, č. 82, s. 48; MERVART, Jan: Kristian Feigelson – Petr Kopal (eds): *Film a dějiny 3. Politická kamera – film a stalinismus*. *Dějiny a současnost*, 2012, roč. 34, č. 10; ČECHOVÁ, Briana: *Film a dějiny potřetí*. *Film a doba*, 2012, roč. 58, č. 3, s. 174–175 – viz také <http://www.ustrcr.cz/cs/film-a-dejiny>, <http://www.castrum.cz/film-a-dejiny/publikace/sbornik-iii/> a prezentace na webu pařížské Sorbonny <http://www.univ-paris3.fr/presentation-en-tcheque-d-ouvrages-theoreme-psn-traduits-en-tcheque-191983.kjsp>. Dne 4. 2. 2013 byla kniha *Film a dějiny 3* nominována na cenu ARAS (Asociace režisérů a scenáristů) – viz <http://www.aras.cz/novinky/56-25/2-tiskova-zprava-cena-aras/> (vše citováno k 6. 6. 2013).

3 Již nad hotovými texty byla dne 6. 12. 2011 na ÚSTR uspořádána jednodenní konference *Film a stalinismus* – viz <http://www.ustrcr.cz/cs/symposium-film-a-stalinismus> (citováno k 6. 3. 2013).

4 Viz <http://www.ustrcr.cz/cs/normalizace-v-televizni-a-filmove-tvorbe> (citováno k 6. 3. 2013).

níky...“ *Obraz nepřítele – ideologického diverzanta*.⁵

Konference se zabývala audiovizuálními reprezentacemi normalizace a vztahem politiky a filmu, resp. televize po roce 1970. Ve třech blocích vystoupilo sedmáct přednášejících, historiků a filmových historiků z různých akademických a vědeckých institucí. Dopolední část byla věnována dobové normalizační tvorbě, ta odpolední se zaměřila převážně na současné obrazy normalizace.

V rámci druhého bloku se uskutečnila také diskuse o zobrazení a recepci normalizace v dnešní populární kultuře. Účastníci debaty (historici Kamil Činátl, Martin Franc a Vítězslav Sommer a filmoví historici Petr Bednařík a Luboš Ptáček) se vyjádřili k několika základním i dílčím tematickým otázkám, jejichž obecným společným jmenovatelem byla zejména role filmového (televizního) média ve vzpomínkové kultuře, politice paměti i jiných kontextech, v nichž je sociálně komunikována minulost. Konkrétně se tedy diskutující zaměřili na současné „boom“ filmů a seriálů o normalizaci, na jejich specifika a rozdíly ve srovnání s normalizační produkcí, která je dnes také reflektována jako obraz doby, na změny recepce těchto popkulturních reprezentací (ze strany diváků, odborné veřejnosti, „paměťových“ institucí atd.) a konečně i na jednotlivé příklady současných obrazů normalizace: seriály ČT *Vyprávěj* a *Zdivočelá země* a filmy *Kawasakihů růže*, *Pouta*, *Občanský průkaz*, *Konfident* aj. Důvodů neutuchající popularity seriálu *Vyprávěj* lze najít jistě více. Podstatné však zřejmě je, že tento seriál poprvé výrazně zaujímá hledisko většinové společnosti, a niko-

li „elit“ (disidentů, chartistů, politických vězňů), jak tomu dosud většinou bylo. Naopak divácký potenciál seriálu *Zdivočelá země* o režimem perzekvovaných protagonistech se zjevně vyčerpá během prvních dvou řad, které se ještě těšily nemalé sledovanosti.

Závěrečný blok se zabýval normalizací z didaktického hlediska. Jaroslav Pinkas (vedoucí Skupiny vzdělávání ÚSTR) představil pracovní verzi výukového DVD o dějinách let 1970–1989, které právě vychází. Na základě ukázky ze snímku *Zemský ráj to na pohled* přednesl možné varianty vedení debaty se studenty a zdůraznil, že je třeba žáky vést především k tomu, aby se postupně naučili otázky formulovat sami. Výzkumu výuky soudobých dějin je na ÚSTR věnována zvláštní pozornost (viz nedávná tisková konference).⁶

Seminář „*Vyprávěli jsme se s Horákovou, Peclm a spolčníky...*“ *Obraz nepřítele – ideologického diverzanta*, pořádaný v rámci cyklu přednášek volně přístupných veřejnosti, se zaměřil na filmovou negativní propagandu (nejen tu komunistickou). Jako příklad byl mimo jiné uveden Československý filmový týdeník z července 1950, ve kterém se objevila paralela mezi popravenými „třídními nepřáteli“ a „žravými larvami“ mandelinky bramborové, vydávané za „nejnovější prostředek amerického barbarství“ (kampaň proti americkému brouku). Pro srovnání byl pak promítnut instruktážní dokument ministerstva vnitra z roku 1985, jenž příslušníkům Veřejné bezpečnosti s chladnou věcností a názorností (tedy pro změnu bez expresivních metafor) ukazoval, jak rozpoznat ideologického diverzanta a jak proti němu postupovat. Za-

tímco propaganda se snaží na recipienty mocně zapůsobit, pracuje s jejich emocemi, „kouzlo“ instruktáže spočívá v nevzrušivém technokratickém přístupu. V neposlední řadě se seminář pokusil komunistickou negativní propagandu zasadit do širších kulturně-historických souvislostí (archetypní a stereotypní obrazy nepřítele, dějiny politické karikatury, hollywoodské propagandistické variace na „my“ a „oni“ v 50. letech atd.).

K externím akcím patřily tradičně přednášky na vysokých školách. Nelze opominout ani účast na tematicky odpovídajících konferencích a seminářích, resp. na širše pojatých akcích daného typu, kde témata projektu FDTR vhodně doplnila celkovou programovou skladbu. Vyzdvihnout je třeba zvláště navázání spolupráce s katedrou historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci, kde se 23.–24. srpna 2012 uskutečnil seminář *Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945–1989)*, v jehož rámci proběhl také filmový seminář *Intelektuálové a Komunistická strana Československa v letech 1945–1989* (přednáška a komentované filmové ukázky).⁷ V letošním roce se liberecká konference zaměří na téma komunistické (filmové) propagandy.

Také v tomto roce probíhají v rámci přednáškového cyklu v ÚSTR filmové semináře. Na základě konference o normalizaci v televizní a filmové tvorbě vznikne další, již čtvrtý díl řady *Film a dějiny*.⁸ Bude dokončena kolektivní odborná analýza filmu *Král Šumavy*.⁹ Do finální fáze dospěje i příprava monografie o filmové propagandě.

Petr Kopal

5 Viz <http://www.ustrcr.cz/cs/vyporadali-j sme-se-s-horakovou-peclm-a-spolecniky> (citováno k 6. 6. 2013).

6 PINKAS, Jaroslav – RIPKA, Vojtěch: A přeče se učí... Výuka soudobých dějin ve světle sociologického šetření. *Paměť a dějiny*, 2012, roč. 6, č. 4, s. 123–124.

7 Výstupem bude sborník (koedice Technická univerzita Liberec – ÚSTR), kde vyjde i příslušná studie (*Občan Brych a spol. Film, televize, intelektuálové a KSČ*).

8 Bude obsahovat 29 studií, z toho 12 od historiků ÚSTR.

9 Kolektivní monografie KOPAL, Petr (ed.): *Film Král Šumavy (1959): komunistický thriller*, na níž se autorsky podílejí jak historici (včetně čtyř pracovníků ÚSTR), tak i filmoví historici, by měla být „otevřacím dílem“ nové filmové ediční řady nakladatelství Academia. Součástí každého dílu bude (pokud možno) i DVD s příslušným filmem.